

DAS STUNDEN-BUCH / CEASLOVUL - PERIPLU ÎNTRE ORTODOXIA RUSEASCĂ ȘI SPAȚIUL LITERAR DE EXPRESIE GERMANĂ LA RAINER MARIA RILKE

Drd. Cella BOTOȘ

1. Introducere

Volumul *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul* înglobează bogate motive religioase, de dimensiuni vaste, fiind extins în trei capitole, intitulate: *Das erste Buch: Buch vom mönchischen Leben/ Cartea întâi: Cartea despre viața monahală*, *Das zweite Buch: Buch von der Pilgerschaft/ Cartea a doua: Cartea pelerinajului*, *Das dritte Buch: Buch von der Armut und vom Tode/ Cartea a treia: Cartea despre sărăcie și moarte*.

Das Stunden-Buch/ Ceaslovul poate fi apreciat ca având o structură omogenă, diferită de ceea ce poetul de expresie germană a scris până în momentul publicării operei. Prima parte a volumului a fost așternută pe hârtie între lunile septembrie și octombrie 1899, iar cărțile a doua, respectiv a treia au fost doar în câte o săptămână (septembrie 1901 și aprilie 1903), iar întregul text a văzut lumina tiparului în 1905. *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul* este considerat a fi o sinteză a clipelor de inspirație, proces care, cu siguranță, nu ar fi avut loc fără cele două călătorii în Rusia ale lui Rilke. Scrierea este dedicată lui Lou Andreas-Salomé, prietena care l-a însoțit pe tărâmul rusesc pe poet.¹

Rilke a perceput religiozitatea rusească ca pe ceva viu, nepervers și capabil de a crea un liant social. Ciclul desfășoară un dialog liber al subiectului - un călugăr fictiv - cu Dumnezeu, eliminând din start mijlocirea lui Christos², Căutarea divinității și implicit a propriei identități se petrece în forma unei cunoașteri poetice a lui Dumnezeu, străbătută de paradoxuri în tradiția mistică. Volumul își trage forța din cutezanța viziunilor și pregnanța imaginilor, turnate în versuri de mare virtuozitate.³

Călătoriile lui Rilke în Rusia (1899 și 1900), respectiv uimirea sa cu privire la „țara de basm”, se regăsesc în jurnalele, scrisorile și textele sale poetice.⁴ Rainer Maria Rilke „a făurit Rusia din aur”⁵, iar călătoriile sale pe acele tărâmur

¹ Cf. Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, Editura Paralela 45, Pitești, 2011, traducere din limba germană de Mihail Nemeș, prefață de Dan Flonta, pag. 8.

² Chiar dacă în terminologia creștin-ortodoxă este scris numele Mântuitorului care debutează cu vocabula „H”, a fost utilizat lexemul de rit greco-catolic, pentru a păstra fidelitatea citatului.

³ Flonta, Dan în Rilke, Rainer Maria, Prefață în *Opera poetică*, loc. cit., pag. 8-9.

⁴ Cf. Belobratow, Alexander W. „Gott (wohne) in der Achselhöhle...”. *Zur Bedeutung von Rilkes Russlanderlebnis* în Norbert Fischer (editor), „Gott” in der Dichtung Rainer Maria Rilkes, Editura Meiner, Hamburg, 2014, pag. 161.

⁵ Schmidt, Thomas, *Bilder von Rilke und Russland*, în Thomas Schmidt (editor), *Rilke und Russland*, Marbacherkatalog 69, Editura Deutsche Schillergesellschaft, Marbach am Neckar, pag. 10.

reprezintă odisee sentimentale în premodern, în arhaic, unde poetul trăiește experiența unei persoane non-occidentale, non-individualiste și non-dogmatice.⁶

Poetul religios și metafizic din *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul* este un poet modern; în anii 1900 apare, în Europa, un nou interes cu privire la religie, legat de percepția procesului de modernizare accelerată și de consecințele sale asupra subiectului, respectiv asupra grupurilor și a comunităților sociale. În principiu, întrebările privitoare la religie și la metafizică nu au fost elucidate în modernism. *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul* este considerat ca fiind unul dintre cele mai „eficiente” texte ale perioadei timpurii din creația autorului, stabilind, în același timp, reputația lui Rilke ca poet religios. Volumul reprezintă cel dintâi ciclu structurat din punct de vedere mitopoetic - element care leagă scrierea de ciclul *Duineser Elegien/ Elegiile Duineze*. Lirica analizată în capitolul de față „pregătește” marea încercare de interpretare fundamentală a existenței umane și a condițiilor sale – așa cum a făcut-o în *Duineser Elegien/ Elegiile Duineze* mai târziu. Rilke nu este nici vesel și nici ironic, încercând să interpreteze atât viața, cât și moartea, mai ales în ultima parte a poemului.⁷

Titlul volumului se referă la un gen popular al cărților de rugăciune, răspândit încă de la sfârșitul Evului Mediu. Ceaslovul conține rugăciuni pentru diferite ore ale unei zile, „structurând” astfel cursul timpului. Titlul poemului sugerează asocierea cu edificarea religioasă, respectiv cu ritualizarea și cu structurarea vieții; prin urmare, activitatea literar-artistică devine proiectarea și interpretarea vieții.⁸

Din perspectivă radical subiectivă, religiozitatea și arta modernă pot conviețui fără doar și poate pentru Rilke. Legătura rugăciunii cu cea a operei poetice amintește, de departe, de benedictinele „ora et labora”. Rugăciunile ceaslovului devin opere de artă extrem de subiective. Problematika religiei sau a religiozității nu este aici orientată instituțional și dogmatic, neavând nevoie de intermediari - cu referire la Hristos - însă nu este nici eliminată. Tripartismul volumului evocă un „peregrinatio vitae” literar, fiind evocat ciclul vieții. Din această perspectivă, ultima carte nu este un răspuns la cele anterioare, ci reprezintă concluzia celor două. Formele poeziilor se prezintă ca fiind diverse și nu dezvăluie niciun principiu structural; adesea nu au granițe bine delimitate, iar eul vorbește în libertatea subiectivității sale. Caracterul ciclic determină microstructurile estetice, unde aliterații, asonanțe sau conjuncții specifice lui Rilke își fac, și de această dată, simțită prezența.⁹

Aidoma volumului *Geschichten vom lieben Gott/ Povestiri despre Bunul Dumnezeu*, asemenea ciclului *Das Marien-Leben/ Scene din viața Mariei*, organizarea părților textului *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul* nu este întâmplătoare, însăilând un ciclu al vieții monahale, de la intrarea în mănăstire la trecerea în viața cea veșnică.

⁶ Cf. Engel, Manfred (editor), *Rilke Handbuch. Leben-Werk-Wirkung*, Editura J. B. Metzler Stuttgart, Weimar, 2004, pag. 216.

⁷ Ibidem, pag. 216-217.

⁸ Ibidem, pag. 218.

⁹ Ibidem, pag. 219.

2. Impactul spațiului rusesc asupra operei rilkeiane

Așa cum a mai fost precizat pe parcursul lucrării, Rusia a fost spațiul geografic vizitat de către Rainer Maria Rilke, care a exercitat o amplă influență asupra operei sale. Pentru poet, țara menționată simbolizează o a doua sa patrie. Tezaurul cunoștințelor creștin-ortodoxe specific dimensiunii rusești a „introdus”, subtil sau cu pregnanță, elementele sale specifice, în pofida faptului că Rilke este unul dintre autorii care deține și o relație strict personală cu Dumnezeu.

Între anii 2017 - 2018 a fost realizată expoziția trinațională *Rilke und Russland/ Rilke și Rusia*, ca un rezultat al cooperării dintre Deutsches Literatur Archiv Marbach (Germania), Elveția și, nu în ultimul rând, Rusia: în perioada 3 mai - 6 august 2017 la Marbach, între 13 septembrie și 10 decembrie 2017 la Berna și Zürich, iar în martie 2018 la Moscova.

În urma organizării expoziției, la câteva luni după ultima expunere, în septembrie și în decembrie 2018, am intervievat, în special cu privire la influența Rusiei (și a aspectelor adiacente spațiului rusesc), două dintre cele mai semnificative persoane „din spatele cortinei” proiectului internațional - dr. Franziska Kolp¹⁰, scriitoarea și cadrul didactic universitar Ilma Rakusa¹¹, precum și pe unul dintre cei mai de seamă cercetători din Rusia, aflați în viață, cu privire la tema „Rilke și Rusia” - Konstantin Asadowski¹².

Considerând semnificația covârșitoare pe care *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul* o are cu privire la motivele biblice și teologice pe care Rilke le dezvoltă pe parcursul multor opere literare, am considerat oportună analizarea, în capitolul de față, a interviurilor realizate. Demn de amintit este faptul că interviurile s-au desfășurat în limba germană¹³, respectiv prin intermediul corespondenței electronice:

Rainer Maria Rilke s-a născut în data de 4 decembrie 1875 ca René Karl Wilhelm Johann Josef Maria Rilke, în Praga. „Maria” a fost, de la naștere, parte integrantă a numelui său. Cu toate acestea, el nu a fost botezat Rainer, ci René. Această schimbare a sugerat-o Lou Andreas-Salomé, pentru că ea a considerat că „René” este prea feminin.

Rainer Maria Rilke este considerat a fi unul dintre cei mai importanți scriitori de expresie germană, care a fost influențat, în lucrările sale, de elementele universul rus. După călătoriile întreprinse în Rusia, a publicat *Geschichten vom*

¹⁰ Mai multe date se regăsesc în semnătura din cadrul corespondenței electronice: Dr. Franziska Kolp, Co-Leiterin Erschliessung und Nutzung, Schweizerisches Literaturarchiv.

¹¹ Născută în anul 1946, activează ca scriitoare, traducătoare, publicist și cadru didactic universitar în Zürich. A fost recunoscută și prin premii de prestigiu, printre care Berliner Literaturpreis 2017. <https://www.droschl.com/autor/ilma-rakusa/> [04.01.2019].

¹² Născut în anul 1941 în Sankt Petersburg, Rusia, autor al lucrării *Rilke und Rußland: Briefe, Erinnerungen, Gedichte* (1986), membru în organizațiile: Internationale Rilke-Gesellschaft, Goethe-Gesellschaft, Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung. Deține și premii de renume pentru literatură. <http://humboldt-kolleg.com/speakers/speakersinfo/119> [04.01.2019].

¹³ În prezenta lucrare, atât întrebările, cât și răspunsurile au fost traduse în limba română. Un alt aspect demn de menționat este faptul că există unele sugestii privitoare la cercetarea doctorală (cu privire la răspunsurile întrebărilor), care nu au fost incluse în lucrarea de doctorat.

lieben Gott/ Povestiri despre Bunul Dumnezeu și Das Stunden-Buch/ Ceaslovul. El a scris, de asemenea, opt poezii în limba rusă. Alți scriitori de expresie germană, care au tratat cultura rusă, sunt Thomas Mann și Stefan Zweig. În privința lui Rilke, influența este substanțială, mai ales în lucrarea *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul*.

Plecarea lui Rilke de la Praga, prin îngustarea provinciei, nu și-a găsit destinația într-o zonă culturală mai extinsă, de expresie germană. Pentru Rilke, a început o inconsecvență greu comparabilă în existența poetică și umană. În anii de dinainte de mutarea în Elveția, Rilke avea aproximativ 100 de reședințe diferite: în Germania, Italia, Rusia, Franța, Danemarca, Suedia, Africa de Nord, Spania. În cea mai mare parte a sejurului, era oaspete sau călător. Numai perioada de război l-a obligat să rămână la München. A fost o captivitate involuntară, care i-a ascuțit privirea atât pentru situația sa personală, cât și pentru anumite probleme sociale.¹⁴

Autorul a călătorit de două ori în Rusia. Lou a fost cea care, născută în 1861 în Sankt Petersburg și crescută acolo, îl va determina pe Rilke să viziteze Rusia. Astfel, în 1899 a călătorit în compania lui Lou Andreas-Salomé și a soțului acesteia, orientalistul Friedrich Carl Andreas, iar vizita din 1900, mult mai lungă, a fost întreprinsă doar de Lou împreună cu Rilke. A condus-o la Moscova, de la Moscova la Tolstoi (la Yasnaya Polyana), apoi la Kiev și, de acolo, până la Saratow, unde cei doi au urcat pe o navă de pe Volga. Cu escale în Kazan și Nishnij Nowgorod, au ajuns, în cele din urmă, la Yaroslavl. Alte etape au fost Petersburg, Nowgorod Welikij și o ședere cu poetul țaran Spiridon Droschshin în Nisowka. Rilke se pregătise foarte bine pentru această călătorie: el a vorbit și a scris, în limba rusă, a citit multă literatură rusă și, de asemenea, a tradus numeroase texte din limba rusă în limba germană. Pe acele meleaguri străine a vrut să scrie o carte despre arta rusească. Ultima lună de sejur a petrecut-o în Biblioteca Imperială din Petersburg, unde a adunat material pentru cartea planificată, care, în cele din urmă, nu s-a materializat.

Experiența cu ocazia sărbătorilor pascale din Kremlin, icoanele, peisajul fluviului Volga, bisericile și natura au surprins pozitiv scriitorul în privința elementelor rusești. Cu toate acestea, el a „deținut”, deja, această imagine „în sine”. Relația sa cu Rusia a constat în afinitate și proiecție - el a creat propria sa Rusie, o țară poetică, țărănească, primară, premodernă, care contrastează cu vestul industrializat, „superficial”.

Inițial, Rilke a fost puternic influențat de Lev Tolstoi, pe care îl admira. Rilke l-a întâlnit, întâia oară, la Moscova, apoi la Jasnaja Poljana. Tolstoi a fost un „model al tatălui” pentru tânărul poet. Dar acest aspect l-a dezamăgit de două ori: cea dintâi dezamăgire s-a petrecut în cadrul primei vizite la Moscova, atunci când Tolstoi a fost interesat numai de orientalistul Friedrich Carl Andreas; dezamăgirea secundă a avut loc în Jasnaja Poljana, fiind adiacentă celei de-a doua vizite făcute lui Tolstoi. Rilke a fost dezamăgit de faptul că Tolstoi nu era preocupat de lirism,

¹⁴ Cf. Nalewski, Horst, *Rainer Maria Rilke*, Editura Veb Bibliographisches Institut, Leipzig, 1981, pag. 27. Paragraful nu a fost extras din interviu, ci a fost introdus suplimentar în corpul textului, pentru lămuriri suplimentare.

respectiv de pietatea sa falsă. (Tolstoi a fost extrem de sceptic față de Biserica Ortodoxă, fiind, în cele din urmă excomunicat).

Un model rusesc de amploare pentru Rilke a fost poetul țăran Spiridon Droshshin. El a întrevăzut în acesta întruchiparea „eternilor ruși”, o reiterare a vieții originale, iubitoare de natură. Astfel, Lou și Rilke au petrecut câteva zile în ferma lui Droshin. După aceea, Rilke s-a gândit dacă ar trebui chiar să se mute în Rusia. Desigur, el a idealizat viața dificilă și austeră a țăranilor ruși.

Rilke era prieten cu pictorii ruși Ilja Repin und Leonid Pasternak, tatăl lui Boris Pasternak. I-a întâlnit, de mai multe ori, la Moscova și Petersburg.

Poetul a intrat în corespondență, mult mai târziu, cu scriitorul Boris Pasternak. Cel din urmă a fost cel care, în 1926, l-a prezentat poetei Marina Zwetajewa. Între Zwetajewa, care a trăit în exilul parizian, și Rilke, s-a ajuns la o corespondență intensă în limba germană. Nu s-au văzut unul pe altul, pentru că Rilke a murit în decembrie 1926. Cu toate acestea, autorul i-a dedicat o măreață elegie, iar Zwetajewa, pe de altă parte, poemul *Neujährliches*, precum și alte texte. Pentru Rilke și relația sa cu Rusia, Zwetajewa a reprezentat, cu siguranță, punctul culminant. Aici s-au întâlnit - cel puțin prin scrisori și poezii - doi poeți egali.

În *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul*, se poate simți influența pe care o are vechea arhitectură bisericească rusă asupra scriitorului de expresie germană. Rilke a vizitat vechile biserici și mănăstiri din Nowgorod Welikij și din Jaroslawl, fiind încântat de fresce și de icoane. La prima călătorie în Rusia, a trăit Paștele ortodox rusesc la Moscova, fiind profund impresionat. Se poate vorbi, aici, despre un fel de trezire a experienței:

Mir war ein einziges Mal Ostern; das war damals in jener langen, ungewöhnlichen, ungemainen, erregten Nacht, da alles Volk sich drängte, und als der Iwan Welikii mich schlug in der Dunkelheit, Schlag für Schlag. Das war mein Ostern, und ich glaube, es reicht für ein ganzes Leben aus; die Botschaft ist mir in jener Moskauer Nacht seltsam groß gegeben worden, ist mir ins Blut gegeben worden und ins Herz.¹⁵

În orice caz, scriitorul nu a fost ecclesiastic în sens dogmatic, ci și-a creat propria religie, cu un „Dumnezeu rusesc” care seamănă pe alocuri cu un mit. Mulți dintre prietenii săi ruși au catalogat atitudinea autorului ciudată și naivă, iar Rilke nu a vrut să îmbrățișeze, sub nicio formă, situația politică dificilă a țării. Mitul său cu privire la Rusia a fost imaginar și complet idealizat. Cu toate acestea, poezia sa nu a fost lezată, *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul* fiind o literatură de anvergură.

¹⁵ Lou, Andreas-Salomé, *Rainer Maria Rilke*, Editura Severus, Hamburg, 2010, pag. 15, disponibilă online la https://books.google.ro/books?id=dhmTgViVWh4C&pg=PA15&lpg=PA15&dq=Mir+war+ein+einziges+Mal+Ostern&source=bl&ots=mUjgJuH6tz&sig=ACfU3U0dGoEm_XEfrQuijq2oq_vSxaeVwQ&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwjK5t6swfznAhXRyKQKHxchAdAQ6AEwA3oECAgQAQ#v=onpage&q=Mir%20war%20ein%20einziges%20Mal%20Ostern&f=false [02.03.2020].

Noaptea de Înviere din Moscova, când Rilke exclamă „Christos woskres”¹⁶, este considerată ca fiind, cel mai probabil, chiar amprenta principală a întregii opere cu privire la elementele rusești - și, în speță, la elementele ortodoxe (considerând ortodoxia ca fiind o parte importantă a culturii rusești). Este celebru *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul* cu al său „Da neigt sich die Stunde”:

Da neigt sich die Stunde und rührt mich an/ mit klarem, metallenen Schlag:/ mir zittern die Sinne. Ich fühle: ich kann -/ und ich fasse den plastischen Tag.

Nichts war [noch] vollendet, eh ich es erschaut,/ ein jedes Werden stand still./ Meine Blicke sind reif, und wie eine Braut/ kommt jedem das Ding, das er will.

Nichts ist mir zu klein, und ich lieb es trotzdem/ und mal' es auf Goldgrund und groß,/ und halte es hoch, und ich weiß nicht wem/ löst es die Seele los.¹⁷

Pictura de icoane rusești, cu rigoarea picturii prin formele constante, reprezintă o altă cheie a înțelegerii operei rilkeane. Pentru a picta icoane, respectiv pentru a scrie, trebuie menționate tradiția Bisericii Ortodoxe și pietatea închinătorilor - ceea ce presupune însemnătatea spiritualității, tradiția rugăciunii și viața liturgică a Bisericii Ortodoxe. Fundalul este, în cea mai mare parte, din aur - la icoanele vechi - pentru că aurul reprezintă lumina divină absolută, necreată. Icoana este o reprezentare pământească a divinului, astfel încât întregul fundal este placat cu aur.

Simpatia lui Rilke pentru poporul ceh și pentru poezia sa, pentru mentalitatea slavă și istoria acesteia, a reprezentat, cu siguranță, o importantă condiție prealabilă pentru preluarea „aspectelor” de natură rusească. Faptul a fost observat de către prietenii poetului din Rusia. Mai mult decât atât, contrastul cu lumea occidentală a întărit ideea anterior evidențiată. În gândirea rilkeană, ideea de iubire a aproapelui („Brüderlichkeit”) și de comunitate („Gemeinschaft”) - sentimente regăsite numai la poporul rus - a fost utopic exprimată, cu vehemență, în *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul*. Tărâmul rusesc este singurul în care Dumnezeu locuiește încă pe pământ, iar rușii, în concepția lui Rilke, au o puternică legătură cu Dumnezeu.¹⁸

Apropierea de Rusia a rămas o temă călăuzitoare, cu toate că au existat schimbări în viața lui. Relația cu Lou Andras-Salomé a slăbit, a întâlnit oameni noi și a găsit un loc în Worpswede, care i-a satisfăcut nevoia de a lucra într-un cadru rural. Mai târziu, s-a mutat la Paris și s-a îndreptat puternic spre cultura franceză.

¹⁶ „Hristos a înviat”. *Christos woskres! Christus ist auferstanden!*. <https://www.abendblatt.de/hamburg/von-mensch-zu-mensch/article107224818/Christos-woskres-Christus-ist-auferstanden.html> [28.03.2020].

¹⁷ Rilke, Rainer Maria, *Da neigt sich die Stunde und rührt mich...*, disponibil online la https://www.lieder.net/lieder/get_text.html?TextId=13608 [02.03.2020]. Doamna Kolp a preferat să noteze textul, în cadrul e-mailului, fără indicații bibliografice, însă am preferat, în lucrare, preluarea textului din surse oficiale.

¹⁸ Cf. Nalewski, Horst, *Rainer Maria Rilke*, loc. cit., pag. 33, 37. Paragraful nu a fost, și de această dată, extras din interviu.

Trebuie, însă, precizat, că este vorba despre dragostea lui Rilke pentru Rusia „lui”. Revoluția și Rusia post-revoluționară nu se răsfrâng asupra poetului.

Orașul rusesc favorit al lui Rilke este Moscova, fiind considerat de autor ca fiind eminentamente rusesc. Sankt Petersburg, pe de altă parte, era pentru Rilke prea francez, cu influență vest-europeană.

Rilke a avut o imagine platonice a Rusiei, iar gândul a rămas mereu prezent în viața sa, mai ales în ultimii doi ani, când poetul s-a întâlnit cu ruși aflați în exil la Bad Ragaz, respectiv în Paris. Totodată, un important pas pentru Rilke a reprezentat angajarea unei secretare rusoaiice.

Scriitorul a deținut propriile sale idei, întrucât el nu a vrut să fie capturat nici de o ideologie, nici de o biserică. Îngerul este pentru autor - cum arată, de exemplu, *Duineser Elegien/ Elegiile Duineze* - o figură situată în afara conotației creștinismului, o ființă care aduce o groază sublimă. Privită poetic, imaginea devine puternică și convingătoare.¹⁹

În cadrul proiectului expozițional *Rilke und Russland/ Rilke și Rusia*, Anastasia Alexandrowa a realizat un film care prezintă câteva scene ale călătoriilor scriitorului pe meleagurile țării amintite, precum și citate din scrisorile și poeziile sale. Există, de asemenea, mai multe secvențe rusești referitoare la poezia lui Rilke. Filmul a fost prezentat, pe secțiuni, la Marbach, Berna și Zürich, iar la Moscova integral.²⁰

3. Analiză textuală

3.1. Weltanschauung-ul mănăstiresc cotidian: *Das Buch vom mönchischen Leben/ Cartea despre viața monahală* (1899)

Prima carte a volumului poate fi înțeleasă ca un introitus, o proiectare a constelației lui Dumnezeu și a subiectului unde, odată cu construirea ego-ului, Dumnezeu este constant „constituit”. Cititorul asistă la situația în care experiențele alterității permit de facto doar experiențele de sine, iar „producțiile” noi ale celuilalt se corelează cu proiecțiile actuale ale sinelui.²¹

Das Buch vom mönchischen Leben/ Cartea despre viața monahală debutează cu simțăminte tainice, lăuntrice ale potențialului începător în viața îngerească²². Călugărul parcă atunci a trecut de tunderea în monahism²³, auzind cum orologiul, „fidel interpret al bătrânului timp”, așa cum îl numește poetul

¹⁹ *Duineser Elegien/ Elegiile Duineze* nu sunt tratate în lucrarea de doctorat; prezentarea aproape necreștină a îngerului, în analizarea interviurilor, nu corespunde decât foarte puțin în cele trei opere analizate.

²⁰ Aici se încheie interpretarea interviurilor luate pentru cercetarea doctorală.

²¹ Cf. Engel, Manfred (editor), *Rilke Handbuch. Leben-Werk-Wirkung*, loc. cit., pag. 221.

²² Monahismul este supranumit „viața îngerească”.

²³ „Slujba tunderii în monahism presupune depunerea celor trei voturi monahale: sărăcia, fecioria și ascultarea. Aceste voturi sunt niște jurăminte care se fac în fața sfântului altar, candidatul fiind așezat în semnul crucii, la pământ și îmbrăcat doar cu o haină albă”. <http://ziarillumina.ro/treptele-monahismului-70752.html> [07.01.2019].

național al Românilor, Mihai Eminescu²⁴, cu „bătăile-i clare / metalice”²⁵ îl va determina să își autocunoască capacitatea de a face față îndatoririlor zilnice mănăstirești - „Simt: sunt în stare - și prind plastica zi”²⁶.

Încă din a doua strofă este reliefată cea mai importantă virtute - smerenia - conjugată cu mult dorita liniște, caracteristică specifică vieții mănăstirești. Sfinții Părinți sfătuiesc ca monahii și monahiile²⁷ să încerce cât mai puțin să părăsească spațiul mănăstiresc și să re(pătrundă) în lume, pentru variate trebuințe, pentru a nu-și pierde liniștea sufletească ce se dobândește cu dificultate, însă care se pierde cu repeziciune: „Nimic, înainte să văd, nu a fost împlinit, / stătea liniștită orice devenire”.²⁸

Următoarele două versuri - „Mi-s privirile coapte, și lucrul dorit / fiecăruia-i vine precum unui mire”²⁹ pot fi o aluzie la *Pilda celor zece fecioare*³⁰ din *Biblie*, care își așteaptă mirele la miezul nopții, cu candelile aprinse, mirele fiind simbolul Mântuitorului. Este semnalată una dintre activitățile des întâlnite pe care le practică călugării³¹ - pictarea icoanelor - făcându-se referire și la cinstirea chipului, a persoanei înfățișată pe materialul pictat: „pe fond auriu îl pictez / și-l cinstesc”³². Prin pioșenia, prin evlavia acordată, sufletul va fi desfăcut din lanțul păcatelor, va fi curățit de ele, va fi, în final, mântuit, dacă se va strădui să nu mai repete greșelile comise: „îi desferecă sufletu-ades...”³³.

Este adusă în prin plan imaginea turlei bisericii mănăstirii, erodată de apele timpului, în timp ce monahul încă își adresează întrebarea privitoare la gestația ochilor săi pătrunzători și precauți în fața ispitelor, a încercărilor care se abat puternic asupra lui sau a alternanțelor „sus-jos”, aida unor linii melodice, în viața de zi cu zi: „și nu știu încă: sunt vultur, furtună / sau cântec prea mare sunt eu”³⁴.

Calitatea recunoscută a preoților călugări de a fi povățuitori, adevărați dascăli duhovnicești, părinți și duhovnici, atât pentru laici, cât și pentru monahi este poetic ilustrată - „Știu că ies / madone de sub mâna lor umane”³⁵. Zidurile

²⁴ Eminescu, Mihai, *Proza*, Editura Litera, București, disponibilă online la [https:// books.google.ro/books?id=io_aDwAAQBAJ&pg=PT79&lpg=PT79&dq=fidel+interpret+al+batranului+ti+mp&source=bl&ots=1A_QZzii7q&sig=ACfU3U2-nmhP1EiYiTHUvguxDACVt0x25A&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwiB5qrK0J3tAhVwwosKHcJWBxQQ6AEwCHoECAUQA#v=onepage&q=fidel%20interpret%20al%20batranului%20timp&f=false](https://books.google.ro/books?id=io_aDwAAQBAJ&pg=PT79&lpg=PT79&dq=fidel+interpret+al+batranului+ti+mp&source=bl&ots=1A_QZzii7q&sig=ACfU3U2-nmhP1EiYiTHUvguxDACVt0x25A&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwiB5qrK0J3tAhVwwosKHcJWBxQQ6AEwCHoECAUQA#v=onepage&q=fidel%20interpret%20al%20batranului%20timp&f=false) [07.01.2019].

²⁵ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 69.

²⁶ Ibidem, pag. 69.

²⁷ Termeni sinonimi sunt călugării și călugărițele.

²⁸ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 69.

²⁹ Ibidem, pag. 69.

³⁰ Matei 25, 1-13. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.

³¹ Pe parcursul capitolului, de câte ori va fi menționat termenul „călugăr(i)”, de atâtea ori se face referire și la omogenul său feminin, dacă nu este afirmată excluderea „părții feminine” din context.

³² Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 69.

³³ Ibidem, pag. 69.

³⁴ Ibidem, pag. 69.

³⁵ Ibidem, pag. 70.

specifice multor mănăstiri³⁶ sunt asemănată cu mulțimea credincioșilor care se roagă în mănăstire, iar inimile îl pot contempla pe Dumnezeu atunci când își vor deschide larg porțile:

Ca ziduri, chipuri îți înălțăm în față; / așa că-ți stau mii de pereți în jur. Căci mâini pioase te ascund în ceață, / când liber inima te vede, pur.³⁷

Următoarea strofă marchează al doilea cuvânt ca fiind „revelator” pentru titlul poeziei - „O, ceasuri”³⁸, volumul fiind intitulat *Das Stunden-Buch / Ceaslovul*. Termenul este transpus într-un mod edificator atât pentru limbile română, cât și germană, iar o potențială explicație pentru optarea autorului cu privire la lexemul dat este referitor la timpul care este dat pentru mântuirea omului - aspect recurent pentru *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul*. În interiorul mănăstirii, viața monahală primește o nouă dimensiune, timpul ajungând să nu mai fie resimțit fizic. Din smerenie, călugării se numesc, pe sine, „morminte văruite”, inspirându-se din „titulatura” pe care Hristos o acordă arhierilor și fariseilor³⁹, Rilke amintind numai locul privitor la moarte. Ei se „întrec” în cântări bisericești, însă și în plânsul pentru păcatele săvârșite, mențiune realizată în chip poetic. Totodată, maturizarea săvârșită la nivel duhovnicesc este exprimată printr-o metaforofizare fizică, de la băiat la bărbat:

De-un spațiu pentru-a doua viață, vastă / și fără timp, [...] / împlinind peste-un mormânt / visul pe care-acel de ieri băiat [...] / în cântece și în tristeți la frânt.⁴⁰

Monahul are o relație personală cu Dumnezeu, considerând că este un apropiat, un semen de-al său – relație pe care creștinismul, de altfel, o încurajează. Privegherile nocturne, rugăciunile de la miezul nopții sunt subliniate de către poetul german; tradiția creștină spune că acestea sunt considerate ca fiind „de aur”, respectiv de patruzeci de ori mai puternice decât cele rostite în timpul zilei. Totodată, poetul face o aluzie la pustnici, care sunt îndepărtați, de bună voie, chiar și de frații⁴¹ lor din mănăstiri, numai pentru a fi cât mai aproape de Divinitate, respectiv pentru a-și dedica aproape întreaga zi și noapte Domnului⁴²:

Vecine Dumnezeu, cu-a mea bătaie / în nopți lungi de te tulbur uneori, - / e că-ți aud suflarea rareori / și știu: Ești singur în odaie.

³⁶ Pentru a fi protejate de invazii, numeroase mănăstiri au fost fortificate.

³⁷ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 70.

³⁸ Ibidem, pag 70.

³⁹ „Vai vouă, cărturarilor și fariseilor fățarnici! Că semănați cu mormintele cele văruite, care pe din afară se arată frumoase, înăuntru însă sunt pline de oase de morți și de toată necurăția”. Matei, 23, 27. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, loc. cit.

⁴⁰ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 71.

⁴¹ Termenul este utilizat în monahism, toți călugării dintr-un spațiu mănăstiresc fiind considerați frați.

⁴² În tradiția monahală, un călugăr sau un pustnic poate ajunge pe trepte duhovnicești atât de înalte, încât mintea lui se va ruga chiar și în timpul somnului (de obicei cu rugăciunea inimii: „Doamne Iisuse Hristoase, miluiește-mă pe mine păcătosul”).

Găsirea Tatălui Ceresc în aproapele este reiterată și în versurile următoare, alături de ascultare, care joacă un rol prim, asumate împreună cu fecioria și cu sărăcia de bunăvoie. Cele trei formează votul sau jurământul monahal, depus de fiecare călugăr în momentul tunderii în monahism. Voturile trebuie să fie libere, din convingere proprie - de altfel, la fel cum este celebră sintagma pentru căsătorie „de bunăvoie și nesilit(ă) de nimeni” - ambele căi fiind mântuitoare, în funcție de dorința, de râvna, de chemarea, de talanții fiecăruia. Este binecunoscut faptul că, în tradiția ortodoxă, monahul consideră că prin ascultarea pe care o face față de duhovnicul său și față de stareț, își „taie voia” și va „face ascultare”⁴³ față de Dumnezeu, de fapt:

Nu-i nimeni când îți trebuie ceva / să-ți dea, în dibuirea-ți, de băut: / ascult
întruna. Fă un semn, tăcut. Eu sunt în preajma ta.

Certitudinea vieții, dar și a morții, precum și dorința de a trăi viața intens din punct de vedere duhovnicesc sunt evidențiate în chip poetic - „spuneai: trăiește, tare și-apoi: mori”⁴⁴ - monahii se gândeau în fiecare clipă la potențialitatea de a greși și, de aceea, încercau să își păstreze cugetul doar la mărgăritarele desprinse din duhovnicie. Abel, personaj biblic vetero-testamentar, cu rol pozitiv⁴⁵, se va adresa cititorului la persoana întâi, iar monodialogul său poate fi o aluzie pentru gândul la moarte, pentru ferirea de păcate. Monahul are „datoria” să moară față de lume și față de păcate - din punct de vedere sufletesc, sentimental, el trebuie să se gândească mereu la moarte, acest aspect fiind considerat ca o datorie monahală, ca o practică protectivă, pentru a putea dobândi mântuirea.

Rainer Maria Rilke ilustrează lucrurile de preț pe care le poate dobândi cel care împlinește cuvântul lui Dumnezeu - mai ales un monah. În Sfânta Scriptură este menționat faptul că Sfântul Apostol și Evanghelist Pavel a ajuns până la al treilea cer, unde a fost martorul a negrăite minuni⁴⁶:

Cred în tot ce încă nicidecum n-a fost spus. / Libere cele mai pioase simțiri
vreau să-mi fie. / Ce n-a cutezat nimeni să vrea mai presus, / cândva îmi va
fi fără voie doar mie.⁴⁷

Virtuți precum sinceritatea, puritatea inimii sau răbdarea sunt aduse în prim plan în relația personală a călugărului cu Divinitatea. Atributele adresate lui

⁴³ Sintagmă folosită adesea în creștinism, în privința relațiilor credincios-duhovnic (fie că este vorba despre mireni sau nu).

⁴⁴ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 72.

⁴⁵ Față de fratele său, Cain, care l-a ucis, pentru că jertfa lui Abel a fost mai bine primită înaintea Domnului.

⁴⁶ „Cunosc un om în Hristos, care acum paisprezece ani - fie în trup, nu știu; fie în afară de trup, nu știu, Dumnezeu știe - a fost răpit unul ca acesta până la al treilea cer.” Din smerenie, Sf. Apag. Pavel nu va recunoaște că el a fost părtașul unor asemenea întâmplări mai presus de cuvinte. II Corinteni 12, 2. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, loc. cit.

⁴⁷ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 74.

Dumnezeu nu încep cu majusculă, accentuând apropierea față de Părinte. În creștinism, răbdarea trebuie însoțită și încununată de îndelungă-răbdare⁴⁸. Fără puritatea inimii, fără o auto-analiză minuțioasă a conștiinței cu privire la îndeplinirea poruncilor lui Dumnezeu, nu se poate ajunge la pacea lăuntrică, la apatiea:

Vreau cugetu-mi sincer mereu / în fața ta. Vreau să mă descriu / ca pe-o pânză
la care / am privit îndelung, cu răbdare, / ca pe-o vorbă în care-am pătruns⁴⁹

Spre deosebire de laici, care tind spre adunarea a cât mai multor avuții pe pământul trecător și care nu se ostenesc să urce trepte duhovnicești, monahul luptă să dobândească comoară de virtuți, prin biruirea ispitelor⁵⁰, fapt ilustrat de Rilke în cadrul a două strofe distincte:

Vezi, vreau multe spre care tot tind. / Totul vreau, poate: / bezna căderilor
nemăsurate / și jocul oricărei urcări, licărind.

Atâția trăiesc și nimic ei nu vor, / prinți prin ușuratică lor / judecată și cu
simțămintele nete.⁵¹

Viețuitorii mănăstirilor se bucură, tânjesc și au nevoie de dragostea Divinității. Aceștia se răstignesc mereu pentru semenii lor. Monahii ajută mereu credincioșii, chiar și persoanele necredincioase aflate în lume, prin povățuire, pe diverse teme, chiar și laice. De asemenea, Însuși Dumnezeu se bucură de „faptele” enumerate mai sus:

Tu însă te bucuri de fețele toate / care slujesc și li-e sete. / Te bucuri de-
aceia cărora le ești de folos / ca o unealtă.⁵²

⁴⁸ *Parintele Cleopa - Răbdare, Răbdare, Răbdare*, bază de date video disponibilă online la <https://www.youtube.com/watch?v=QurUpAHkpiU> [07.01.2019].

⁴⁹ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 75.

⁵⁰ Una dintre modalitățile cele mai ample de dobândire a virtuților este calea postului. În tradiția creștin ortodoxă, se disting cele patru mari posturi din cursul anului (sunt enumerate în ordinea așezării lor în calendarul bisericesc, care începe în data de 1 septembrie): Postul Nașterii Domnului (15 noiembrie - 24 decembrie), Postul Sfințelor Paști (cu dată schimbătoare, pe parcursul a șapte săptămâni, primele șase simbolizând postul de patruzeci de zile ținut de Iisus întrupat, iar ultima fiind reiterare a Patimilor Domnului), Postul Sfinților Apostoli Petru și Pavel (cu dată schimbătoare, întotdeauna finalizându-se în data de 28 iunie, inclusiv), Postul Adormirii Maicii Domnului (1 - 14 august). „Afară de cele patru posturi, Biserica Ortodoxă poruncește credincioșilor săi să ajuneze și în anumite zile de peste an, ca să se facă ei părtași patimilor și morții Domnului și să se învrednicească de mijlocirea pe lângă Dumnezeu a sfinților, în cinstea cărora postesc. Aceste zile sunt: 1. miercuria și vinerea de peste săptămână. (...) 2. Ajunul Bobotezei, la 5 ianuarie. (...) 4. Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul, la 29 august (...) 5. Înălțarea Sfintei Cruci, la 14 septembrie (...) Zilele de post în care se mănâncă dulce (...) sunt însemnate în calendar cu vorba harți”. *Carte de rugăciuni pentru tot creștinul*, tipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Teoctist Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, Ediția a IV-a, Editura Arhiepiscopiei Craiovei, 1973.

⁵¹ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 76.

În contrast cu infinitul Divinității, materia văzută, lumescul, este infim, iar călugării încearcă să urce spre cunoașterea cât mai „aprofundată” a infinitului Domnului:

Însă în vis, câteodată, / întinderea-ți toată / eu pot s-o cuprind / din adânc de-nceput / până la coama de aur, tăcut.⁵³

Una dintre cele mai cunoscute căi de cunoaștere a Domnului este rugăciunea. Abordând medical problematica rugăciunii, unul dintre cei mai renumiți medici chirurghi fiziologi, Alexis Carel, savant laureat al Premiului Nobel, în studiile din perioadă 1940 -1944, a urmărit amănunțit efectele fiziologice și curative cu privire la cei ce se roagă.

Nevoia reală și subtilă a naturii umane este dezvoltarea simțului sacru sau al rugăciunii. Societatea modernă contemporană susține că rațiunea este superioară intuiției și sentimentului. De aceea, în timp ce știința noastră înflorește, sentimentul religios se ofilește și piere. În acest fel omul modern a devenit, din punct de vedere spiritual, o ființă oarbă, pentru că ignoră să-și dezvolte simțul religios (sacru), care influențează mult mai mult personalitatea individului decât rațiunea.⁵⁴

Simțul sacrului este „profesat” și se exteriorizează eminentemente prin rugăciune. Privit așijderea unui simț al sacrului, rugăciunea este un proces duhovnicesc, un efort unitar al spiritului omenesc înspre Creatorul lumii. În general, rugăciunea este o manifestare a durerii, un strigăt al sprijinului – e o strădanie a omului pentru a împărtăși cu Ființa invizibilă, prin Cel care este Creatorul întregului care există. Departe de a însemna o exclamație mecanică, rugăciunea adevărată reprezintă transfuzie de viață celestă în inima credinciosului, respectiv o absorbție a conștiinței acestuia spre Dumnezeu. Rugăciunea este, mai ales, un elan al dragostei ce trece în partea opusă noapții obscure a inteligenței.⁵⁵

Tehnica rugăciunii a fost deprinsă de la sfinții creștini care, timp de douăzeci de secole au inițiat omenirea în viața religioasă. La rugăciune, efortul trebuie să devină mai degrabă afectiv decât intelectual. Puțini sunt creștinii care cunosc cum să se roage, dar Stăpânul lumii consimte chiar și cele mai smerite cuvinte de laudă, precum și cele mai bogate invocații. Chiar și rugăciunile spuse mașinal sau doar aprinderea unei lumânări pot reda, deși în formă redusă, zborul spre Dumnezeu al unei inimi. Ființa umană se poate ruga prin dinamică și fapte, însă și prin rostire sau în gând. Neînsemnat va deveni locul în care omul se roagă,

⁵² Ibidem, pag. 76.

⁵³ Ibidem, pag. 77.

⁵⁴ *Efectele medicale ale rugăciunii*. <https://marturieathonita.ro/efectele-medicale-ale-rugaciunii/> [05.09.2018].

⁵⁵ Cf. *Efectele medicale ale rugăciunii*. <https://marturieathonita.ro/efectele-medicale-ale-rugaciunii/> [05.09.2018].

întrucât Dumnezeu nu va răspunde dacă nu există liniște în suflet. Echilibrul fizic și emoțional este dificil de obținut în dezordinea și zgomotul orașului modern – din acest motiv, un loc propice pentru rugăciune este Biserica, unde pot fi găsite condiții prielnice pentru liniștea interioară. Numai atunci când devine un obicei, rugăciunea se manifestă, cu adevărat, ca fiind influentă asupra sufletului, caracterului și ființei umane. Ea trebuie să se metamorfozeze într-un mod de viață. Efectul rugăciunii are loc în chip imperceptibil, insesizabil. Au existat rare cazuri când persoanele au ocazia de a reflecta în privința efectelor rugăciunii într-un mod bine determinat.⁵⁶

Rugăciunea este cea care își manifestă influența asupra sufletului, precum și a trupului, într-un mod adiacent calității și frecvenței sale. Modul de viață al/a celui/celei ce se roagă, poate dezvălui date cu privire la calitatea rugăciunii. Atunci când rugăciunea va fi frecventă, influența este translucidă; aceasta constă într-o variabilă legată de metamorfozarea mintală, respectiv organică a ființei umane, producându-se într-un mod progresiv, adesea insesizabil. Se poate afirma că rugăciunea aprinde, în substratul conștiinței, o lumină - la această lumină, umanitatea începe să se perceapă pe sine așa cum este, se recunoaște pe sine, simțindu-se înclinată spre împlinirea dorințelor morale.⁵⁷

Rugăciunea va stabili ființa umană într-un echilibru caracterizat de modestie, de umilință și de supunere. Astfel, omul își va deschide sufletul, fiind pregătit pentru a primi împărăția harului ceresc. Treptat, rugăciunea, înțeleasă în acest fel, va produce în suflet o stare de calmitate, liniște interioară, o armonie între activitatea nervoasă și cea morală, o putere mai mare de a suporta încercările vieții, printre care: sărăcia, lăcomia, calomnia, boala și moartea. Alături de calm și echilibru, rugăciunea produce o integrare a activității mentale, o reconfortare a personalității, chiar și nașterea eroismului. Echilibrul „derivat din” rugăciune va deveni, așadar, un puternic ajutor terapeutic față de omul bolnav sau aflat în suferință. Ea aduce la suprafață tezaurul ascuns în ființa umană; „prezintă” darul de a înălța oamenii peste nivelul comun de cunoaștere, de trăire morală, „câștigat” prin educație. Contactul cu Divinitatea amprentează în sufletul omului pacea, care radiază apoi din aceasta și se propagă pretutindeni.⁵⁸

Acolo unde rugăciunea va fi aplicată afectiv, se va obține și vindecarea - invocarea puterii divine sau a sfinților fiind evocatoare. Câteodată, rugăciunea prezintă și un efect exploziv: s-au vindecat, aproape instantaneu, persoane bolnave de diverse afecțiuni precum „lupus al feței, cancer, infecții renale, tuberculoză pulmonară, osoasă sau peritoneală”⁵⁹. Efectul apare, de nenumărate ori, în același mod, la început fiind o mare durere, urmând sentimentul de vindecare, apoi în

⁵⁶ Cf. *Efectele medicale ale rugăciunii*. <https://marturieathonita.ro/efectele-medicale-ale-rugaciunii/> [05.09.2018].

⁵⁷ Cf. *Efectele medicale ale rugăciunii*. <https://marturieathonita.ro/efectele-medicale-ale-rugaciunii/> [05.09.2018].

⁵⁸ Cf. *Efectele medicale ale rugăciunii*. <https://marturieathonita.ro/efectele-medicale-ale-rugaciunii/> [05.09.2018].

⁵⁹ Cf. *Efectele medicale ale rugăciunii*. <https://marturieathonita.ro/efectele-medicale-ale-rugaciunii/> [05.09.2018].

câteva secunde, „cel mult în câteva ore, simptomele bolii dispar, iar leziunile anatomice se repar. Miracolul este caracterizat printr-o rapidă accelerare a proceselor de vindecare”.⁶⁰

Adesea, nu este necesar ca însuși bolnavul să se roage, astfel încât fenomenele de vindecare să se manifeste; cu toate acestea, este „obligatoriu” să se afle lângă el cineva care să se roage. „Răspunsul” depinde de calitatea, de intensitatea rugăciunii, precum și de dorința celui suferind de a se îndrepta. Nu în ultimul rând, ilustrul savant recomandă a nu se face din rugăciune o doză de calmant sau remediu contra fricii de suferință, boală sau moarte.⁶¹

În altă ordine de idei, simțul sacrului ar putea fi comparată cu nevoia ființei umane pentru respirarea oxigenului, iar rugăciunea deține „funcția similară cu cea a respirației. Cu alte cuvinte, rugăciunea este o funcție normală a corpului și sufletului nostru”.⁶²

S-a conchis că, la persoana care are simțul sacrului format, rugându-se permanent, scade consumul de proteine, iar o energie necunoscută, nouă, va menține „locul unei hrane abundente. Prin spirit și prin rugăciune, omul scoate în evidență o energie calitativ nouă, superioară, care întreține viața sau care face să renască viața celui bolnav”.⁶³

Electrofiziologii Redkin și Hickey susțin că forța rugăciunii constă în declanșarea unor biocurenți electrice, demonstrând ca boala este o manifestare bioelectrică, iar greșelile de comportament moral aduc modificări mecanice, chimice și fiziologice, modificări ce au la origine biocurenții gândului opțiunilor omenești. De asemenea, electrofiziologia a descoperit că biocurenții se pot crea și înmulți prin exercițiu religios, făcându-i să acționeze în fiecare celulă, în fiecare neuron. Austeritatea religioasă se dovedește, astfel, o metodă de prevenire și tratament al bolilor din punct de vedere electrofiziologic. Iubirea, pe care a predicat-o Iisus și care implică [...] servirea aproapelui, devotamentul, e un generator de biocurenți. Prin activitatea de rugăciune, bioelectricitatea umană nu se concentrează numai într-o porțiune a scoarței cerebrale, ci se difuzează peste tot în organism.⁶⁴

Efectele rugăciunii, respectiv intervenția lui Dumnezeu, nu se produc decât ulterior rugăciunii cu stăruință, până la purificarea completă a trupului și, nu în ultimul rând, a sufletului. Prin rugăciune, celulele ființei umane, precum și

⁶⁰ Cf. *Efectele medicale ale rugăciunii*. <https://marturieathonita.ro/efectele-medicale-ale-rugaciunii/> [05.09.2018].

⁶¹ Cf. *Efectele medicale ale rugăciunii*. <https://marturieathonita.ro/efectele-medicale-ale-rugaciunii/> [05.09.2018].

⁶² Cf. *Efectele medicale ale rugăciunii*. <https://marturieathonita.ro/efectele-medicale-ale-rugaciunii/> [05.09.2018].

⁶³ Cf. *Efectele medicale ale rugăciunii*. <https://marturieathonita.ro/efectele-medicale-ale-rugaciunii/> [05.09.2018].

⁶⁴ Cf. *Efectele medicale ale rugăciunii*. <https://marturieathonita.ro/efectele-medicale-ale-rugaciunii/> [05.09.2018].

fiziologia lor, vor intra în substratul celest al vieții. „Stimulul rugăciunii, odată ajuns în neuron, se propagă prin circuite neuronale corticale și subcorticale, iar de acolo se comunică întregului ansamblu fiziologic”.⁶⁵

Dumnezeu poate fi „accesat” de oriunde, chiar dacă ființa umană nu se află în lăcașul de cult specific dialogului cu Divinitatea, ci se găsește antrenat în felurite activități⁶⁶:

Chiar dacă n-am vrea noi în fine: / Domnul se coace oriunde.⁶⁷

Legătura unică și personală dintre Dumnezeu și monah este evidențiată de distanțarea aparentă a Divinului față de umanitate, „tactică” specifică pentru îmbunătățirea sufletelor virtuozitate. Călugărul este atras de Harul Divin, îl dorește cu ardoare, nu se mulțumește doar cu o atingere a Duhului Sfânt, ci dorește să fie învăluit în ea:

De ce pe pensule vrea mâna mea? / De te pictez, tu, Doamne, -observi de-abia. / Te simt. La marginea-mi de simțuri, iată, / parcă cu-ostroave-ncepi tu, ezitând, și pentru ochii-ți, neclipind vreodată, / eu spațiul sunt.⁶⁸

Relația personală Dumnezeu-Rilke este armonios reliefată prin propoziții scurte (în care accentul este plasat pe persoana autorului), prin interogații retorice, prin „jocuri” semantice cu tentă ludică, în care atotputernicia divină este recunoscută:

Sunt eu, înfricoșatul. Tu oare,/ n-auzi cum simțurile-mi bat în tine? (...) Te-aș fi putut acolo stinge,/ prezență, tu, fără hotare./ Te-aș fi zvârlit ca pe o minge/ în bucurii clocotitoare,/ ca să te prindă cineva/ și să te-ntâmpine-n căderea ta/ sărind cu mâinile-nălțate,/ o, lucru-al lucrurilor toate.⁶⁹

Hristos se răstignește, în actualitate, însă și în permanență, pentru fiecare semen; în fiecare detaliu, El încearcă să aducă bucurie și mângâiere, iar omul trebuie să cunoască că Dumnezeu îl ocrotește neconținut. Poate fi o reiterare a pasajului scripturistic privitoare la purtarea de grijă a Divinității vis-a-vis de „un fir de păr”⁷⁰. Iisus este atât de apropiat, încât cuvintele care se referă la Persoana Sa sunt notate cu literă mică:

Eu te găsesc în lucrurile toate/ cu cre-s bun și frate-s fiecărui;/ tu te-nsorești în cele ne-nsemnate/ ca bob și mare-n cele mari te dăruî.

⁶⁵ Cf. *Efectele medicale ale rugăciunii*. <https://marturieathonita.ro/efectele-medicale-ale-rugaciunii/> [05.09.2018].

⁶⁶ De pildă, casnice.

⁶⁷ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 77.

⁶⁸ Ibidem, pag. 78.

⁶⁹ Ibidem, pag. 78, 80.

⁷⁰ „Ci și perii capului vostru, toți sunt numărați. Nu vă temeți; voi sunteți mai de preț decât multe vrăbii”. Luca, 12,7. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, loc. cit.

Glasul unui frate tânăr debutează cu o repetiție, cu rol poetic, ce sugerează scurgerea iminentă a timpului, trecerea prin viață, cu greutatea specifice monahismului. Este ilustrată, cu accent pe ultimul cuvânt, deloc întâmplător, una dintre cele mai importante virtuți creștine care conduc către drumul spre mântuire - blândețea, care este adesea însoțită, inevitabil, de altă calitate - pacea. Sfântul Serafim de Sarov sublinia importanța acesteia, atât pentru vindecarea proprie, cât și a celor din jur⁷¹:

Mă scurg, mă scurg, iată,/ ca nisip printre degete, blând.⁷²

Nu mai puțin reliefate sunt și greutatea pământești pe care monahul le întâmpină. Din punct de vedere duhovnicesc, ele au rolul de a-l întări în lupta cu ispitele zilnice. Din nefericire, cei mai puțin pricepuți în arta războiului nevăzut (condus de către demoni, împotriva oamenilor, pentru a-i împiedica pe aceștia să răzbată pe calea desăvârșirii), vor putea adesea să se „accidenteze” și să cadă în tristețe, în melancolie și/sau să cârtească pentru neașteptările neplăcute ivite (din senin). Rainer Maria Rilke reliefează greutatea zidirii unei mănăstiri – de obicei, complexul mănăstiresc deține mai multe clădiri, printre care lăcașul de cult prim (supranumit și „biserica veche”⁷³), lăcașul de cult construit recent („biserica nouă”⁷⁴), corpurile de locuit ale călugărilor, respectiv cele de găzduire ale pelerinilor⁷⁵ (corpurile fiind dotate, cel mai adesea, cu toate utilitățile – bucătărie, trapeză, toaletă etc.). Nu în ultimul rând, întreaga „familie” obștească participă la zidirea ansamblului duhovnicesc, construcția având ca scop preamărirea lui Dumnezeu:

Meșteșugari toți: calfe, ucenici,/ și maiștri, te clădim, o, naos mare./ Și-un grav drumeț mai vine-apoi pe-aici/ și, -umblându-ne prin duhuri ca splendoare,/ nou meșteșug ne-arată-n tremurare.

Urcăm pe schelele ce stau să-ncline,/ în mâini, ciocanul ne atârnă greu;/ pe frunți, să ne sărute,/ -o oră vine/ cu fast, de parcă totu-ar ști, din tine, cum dinspre mare bate-un vânt mereu.

Ciocanele sunt tot mai vuitoare/ și până-n munți răsună ne-ncetat./ Și te lăsăm de-abia pe înserat:/ mijesc contururile-ți viitoare.

O Doamne, tu ești mare.⁷⁶

⁷¹ „Dobândește pacea și mii de oameni din jurul tău se vor mântui!” *Sfantul Serafim de Sarov: Dobândește pacea și mii de oameni din jurul tău se vor mântui! Dar care este și cum dobândim pacea adevărată?*, <http://www.cuvantul-ortodox.ro/sfantul-serafim-de-sarov-dobandeste-pacea-si-mii-de-oameni-din-jurul-tau-se-vor-mantui-dar-care-este-si-cum-dobandim-pacea-adevarata/> [07.01.2019].

⁷² Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 81.

⁷³ În rândul populației din Moldova, România. De obicei, aceste lăcașuri de cult datează din jurul anilor 1300-1500.

⁷⁴ În aceeași zonă, în Moldova, România.

⁷⁵ Nu toate mănăstirile au posibilități de cazare a pelerinilor.

⁷⁶ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 83.

Neînsemnătatea ființei umane, aflată în contrast cu splendoarea divină, poate fi o aluzie la Vechiul Testament, atunci când Divinitatea îi transmite celebrului profet Moise că nu îi poate vedea decât Spatele, iar, în caz contrar, nu va mai putea vedea lumina zilei: „Iar când voi ridica mâna Mea, tu vei vedea spatele Meu, iar fața Mea nu o vei vedea!”⁷⁷. Referitor la măreția divină, respectiv la insignifianța omenească, Părintele Arsenie Boca afirmă că „Iubirea lui Dumnezeu față de cel mai mare păcătos îi mai mare decât iubirea celui mai mare sfânt față de Dumnezeu”⁷⁸:

Tu ești atât de mare-ncât, în cale/ de-ți stau, eu nu mai sunt și pier deja⁷⁹

Relația Dumnezeu-monah este atât de familială și familiară, încât tânărul frate îl întreabă pe Hristos cum va putea rezista fără existența călugărului pe pământ. Fără ființa umană, Fiul lui Dumnezeu nu avea sens să coboare pe pământ, să se întrupeze, să moară, să învie, așa cum se întâmplă la fiecare Sfântă Liturghie:

Tu, Doamne, ce te faci de mor?/ De mă zdrobesc? (îți sunt ulcior)./ Și de mă stric? (și băutura-ți sunt)./ Sunt meșteșugu-ți și veștmânt,/ cu mine rostul tău dispăre.⁸⁰

Cântarea bisericească alungă tristețea, supărarea - de aceea, mohanii recomandă fredonarea sau audierea cântului amintit ca leac împotriva „duhului întristării”. Ea îi poate chiar înălța omului simțirile sufletești:

Am imnuri și-n tăceri le-nec./ Există-o stare de-nălțare/ în care simțurile-mi plec:/ sunt mic, iar tu mă-nchipui mare.⁸¹

Călugării primesc un nou prenume în cadrul tunderii în monahism, prenume care aparține unui sfânt canonizat de Biserica Ortodoxă a locului respectiv⁸² și care va deveni ocrotitorul persoanei respective mai departe, pe parcursul vieții sale: „Ni-e numele ca o lumină/ pe frunte”⁸³.

Dacă sunt preoți, au datoria de a salva cât mai multe suflete, pentru care vor da seama la Judecata Particulară și Universală: dacă sufletele respective, care au căutat ajutor, au fost mângâiate, înțelese și ajutate prin sfaturi și prin rugăciuni, există mari șanse ca Judecătorul cel Drept, Iisus Hristos, să ierte atât păcatele

⁷⁷ Ieșirea 33, 23. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, loc. cit.

⁷⁸ *Nu poate iubi un sfânt pe Dumnezeu, cât iubește Dumnezeu pe cel mai mare păcătos*, <https://doxologia.ro/cuvinte-duhovnicesiti/dragostea-lui-dumnezeu-pentru-cel-mai-mare-pacatos> [07.01.2018].

⁷⁹ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 83.

⁸⁰ Ibidem, pag. 89.

⁸¹ Ibidem, pag. 92.

⁸² De pildă, există sfinți canonizați de către Biserica Ortodoxă Română care nu apar și în calendarele tipărite de bisericile ortodoxe surori (de exemplu, Biserica Ortodoxă Greacă, Biserica Ortodoxă Sârbă, Biserica Ortodoxă Rusă etc.).

⁸³ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 94.

preoților respectivi, cât să conducă spre fericirea veșnică și pe oamenii salvați. În acest sens, Sf. Scriptură este elocventă: „Dar mai presus de toate, țineți din răspuneri la dragostea dintre voi, pentru că dragostea acoperă mulțime de păcate”⁸⁴. Nu în ultimul rând, dacă preoții respectivi nu se vor implica, în mod deplin, la salvarea sufletelor care, prin Pronia Domnului, s-au întâlnit cu duhovnicii amintiți, cei dintâi vor fi trași la răspundere pentru ispitele apărute. În acest sens, Patericul Egiptean⁸⁵ oferă multiple exemple sub formă de istorioare care sunt „cotidiene” pentru orice veac; părintele duhovnic se va „mula” pe caracterul, pe boala sufletească sau trupească a „pacientului” ori pe necazul acestuia, oferind soluțiile potrivite și adaptându-le în funcție de progresul sau regresul temporar, aparent pe care credinciosul îl are. Astfel, atât lumea, cât și Dumnezeu „trag” de călugăr pentru ca acesta să își ajute semenii sau să ajungă la desăvârșire:

Fața mea senină/ s-a aplecat atunci îndată/ la timpuria judecată/ și te-a văzut (de atunci se spune)/ ah, greutate-ntunecată/ trăgând de mine și de lume.⁸⁶

Rainer Maria Rilke aduce, din nou, aluzie la referatul biblic al creației: „Și a zis Dumnezeu: să fie lumină!”⁸⁷ Totodată, autorul sugerează importanța timpului pentru mântuirea omenirii, întrucât pe pământ există darul cel mai de preț al fiecărui om - viața - de aceea, atunci când creștinul părăsește această lume, el nu mai poate să spera la a dobândi mântuirea, decât numai prin rugăciunile Bisericii Luptătoare aflate pe pământ, acolo unde timpul încă se scurge: „Fu primul tău cuvânt: Lumină:/ și timpul se născu”.

O aluzie la istoria poporului evreu, istorie ce domină paginile Vechiului Testament și care este încărcată de decăderi și de renașteri spirituale, pot fi considerate următoarele versuri:

Pădure ești, de contradicții./ (...) blestemele-ți, ce n-au restricții./ cumplit peste popoare-apar.⁸⁸

Viziunea paradisiacă a Sfântului Apostol Pavel, care a pătruns până la al treilea cer, admirând lucruri sau auzind sunete care nu se cuvin a fi descoperite pământenilor, este poetic și rafinat subliniată de autor. Dumnezeu nu poate fi deplin pătruns niciodată de mintea omenească - nici măcar îngerii sau sfinții nu au această putință:

Și-am fost pe unde îngerii sunt/ și în neant, unde lumini se frâng. Dar Domnu-i sumbru-adânc.⁸⁹

⁸⁴ I Petru 4, 8. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, loc. cit.

⁸⁵ O colecție de istorioare adevărate, care „cuprinde în sine cuvinte folositoare ale sfinților bătrâni”. *Patericul (egiptean)*, tipărit de Episcopia Ortodoxă Română a Alba-Iuliei cu binecuvântarea Prea Sfințitului Episcop Andrei, Alba-Iulia, 1990, disponibil online la https://sfantulioancelnou.ro/carti/Patericul_egiptean/Patericul_egiptean.htm [07.01.2019].

⁸⁶ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 94.

⁸⁷ Facerea 1,3. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, loc. cit.

⁸⁸ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 96.

Imperativul trăirii autentice a creștinismului este exprimată prin vocabula scripturistică „Bucurați-vă”⁹⁰. În dureri și în neazuri, în închisoarea patimilor și a păcatelor, în nostalgia uitării paradisiace, creștinul are poruncă apostolică de a nu se supăra pentru piedicile apărute, ci, din contră, de a da slava lui Dumnezeu pentru fiecare clipă a vieții sale, întrucât Domnul le rânduieste pe toate așa cum este în folosul mântuirii subiective:

El Domnul vremii e, senin,/ și trează este vremea sa/ i , cum el în dureri și chin/ strigă și râde-ades din plin⁹¹

Biblia este Cuvântul lui Dumnezeu „pecetluit” în scris, de către profeții Vechiului sau a *Noului Testament*. Celebrele 10 porunci, cu caracter prohibitiv pentru poporul israelit, sunt un exemplu elocvent pentru următorul vers: „Și-mi poruncește Domnul: Scrie –”⁹².

Rilke stăruiește asupra primei părți a Sf. Scripturi, aducând diverse pasaje în prim plan, însă transpuse sub formă versificată: „Înainte mergeau căpeteniile, după ei cei ce cântau din strune, în mijloc fecioarele bătând din timpane”⁹³

În vechea noapte-a numelui tău mii/ de teologi se cufundară./ Fecioare ți s-au dat de vii/ și tineri în argint se îmbrăcară./ sclipind în tine, bătaie.⁹⁴

„Toate îmi sunt îngăduite, dar nu toate îmi sunt de folos”⁹⁵ exprimă libertatea de care se bucură credinciosul, libertate care îl poate duce fie la fericirea raiului, la vindecare, la desăvârșire, fie la nimicnicia iadului. Ființa umană trebuie doar să își dorească și să se străduiască să urce pe treptele virtuții, întrucât Divinitatea îi va oferi, de îndată ajutorul prin Harul Său, Îi va întinde Mâna Sa – element recurent în scrierea rilkeană⁹⁶:

Îngăduie-ți tot: frumusețea și spaima./ Să mergi doar: nu-i nici o simțire atât de departe./ Și nu mă lăsa tu deoparte./ Aproape e țara cu nume/ de Viață./ [...] Dă-mi mâna.⁹⁷

⁸⁹ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 99.

⁹⁰ Cf. Matei 5, 12; I Corinteni, 13, 11; Filipeni 3, 1; Filipeni 4, 4; I Tesaloniceni 5, 16; I Petru 4, 13. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, loc. cit.

⁹¹ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 99.

⁹² Ibidem, pag. 101.

⁹³ Psalmi 67, 26. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, loc. cit.

⁹⁴ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 102.

⁹⁵ I Corinteni 6,12 și cf. I Corinteni 10,23. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, loc. cit.

⁹⁶ Pildă, în acest sens, sunt *Das Märchen von den Händen Gottes / Basmul despre mâinile lui Dumnezeu* sau alte povestiri din volumul *Geschichten vom lieben Gott/ Povestiri despre Bunul Dumnezeu*.

⁹⁷ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 106.

Cifra șapte apare în creștinism, precum și în alte religii sau în diferite culturi, cu o încărcătură specială. Asemenea cărții *Geschichten vom lieben Gott/ Povestiri despre Bunul Dumnezeu*, autorul potențează ideea creării lumii în șase zile, în cea de-a șaptea Tatăl odihnindu-se. Se poate desprinde această idee din lexemele „șapte zile curate”⁹⁸ - șapte zile unde nu exista păcatul omenesc, caderea protopărinților, ci numai permanenta stare paradisiacă. Monahul își dorește intimitate cu Dumnezeu, cel dintâi prezentând un „egoism” al bucuriei copilului de a fi doar cu părintele său, așa cum fătul se află, intrauterin, timp de nouă luni de zile doar cu mama lui, pentru a se putea dezvolta armonios și a veni pe lume; în chip asemănător, călugărul vrea să aibă timpul necesar pentru a putea crește suficient duhovnicește, pentru a dobândi pacea lăuntrică necesară, astfel încât să se poată pregăti suficient de mult pentru a răzbate, triumfător, în războiul patimilor lumii:

Vreau șapte zile, doar șapte zile curate/ pe care nimeni nicidecum nu s-a scris,/ șapte pagini de singurătate.⁹⁹

Prin Harul Divin, cu smerenie și cu credință, fără a se „apela” la deznădăjduire, orice om căzut în iadul și în robia păcatelor se va putea, astfel, ridica și elibera. Nu în ultimul rând, cu binecuvântarea duhovnicului, rugăciunea de noapte - în mod special cea rostită la orele douăsprezece, în miezul nopții - este mai mult „puternică” decât cea de zi¹⁰⁰:

Sunt doar ca prunc atât de treaz,/ convins că după-oricare spaimă/ și noapte voi avea răgaz/ să te privesc în taină.¹⁰¹

3.2. Viața ca un pelerinaj: *Das Buch von der Pilgerschaft/ Cartea pelerinajului* (1901)

Das zweite Buch (*Zweites Buch/ Cartea a doua, Das Buch von der Pilgerschaft/ Cartea pelerinajului* preia o noțiune semnificativă din tradiția creștină, potrivit căreia viața umană este un singur pelerinaj. Dacă *Das Buch vom mönchischen Leben/ Cartea despre viața monahală* se axează pe mișcarea de căutare unică a lui Dumnezeu și a subiectului, iar această mișcare de căutare se tranziționează, acum, în vechea idee a vieții pe pământ ca pelerinaj. Motivele inițiale ale volumului – furtuna, clădirea, creșterea, copacul ș. a. – se întorc aici și

⁹⁸ Ibidem, pag. 107.

⁹⁹ Ibidem, pag. 107.

¹⁰⁰ Prin jertfa depusă, în sensul că orice ființă umană obișnuiește ziua să lucreze și să se roage, iar noaptea să se odihnească. Dacă creștinul – în mod special monahul - optează și pentru rugăciunea de noapte, acesta va „acționa” cu un efort suplimentar. Biserica a rânduit slujbe care să se săvârșească în timpul amintit - *Miezonoaptea* sau *Privegherile* din preajma praznicelor împărătești (sărbătorile închinat Sf. Treimi și Maicii Domnului) sau a pomenirii anuale a unor sfinți ale căror nume sunt însemnate în calendarul ortodox cu cruce roșie sau neagră (mai ales dacă biserica sau mănăstirea respectivă are un asemenea hram ca ocrotire).

¹⁰¹ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 108.

sunt corelate cu metafora căii. Pelerinajul poate fi privit și ca un drum poetic, iar polaritatea subiectului și a lui Dumnezeu nu trebuie înțeleasă ca atare, ci trebuie să devină productivă din punct de vedere poetic, nefiind niciodată închisă sau îndeplinită.¹⁰²

Pe de altă parte, *Das Buch von der Pilgerschaft/ Cartea pelerinajului* poate reprezenta o odisee a vieții în mănăstire, care este asemenea unui pelerinaj, a unei călătorii religioase. *Das Buch von der Pilgerschaft/ Cartea pelerinajului* debutează cu postura monahului care este pregătit pentru o viață plină de încercări, pentru un pelerinaj unde popasurile sunt fie încărcate de bucurie, fie de tristețe, de apăsare: „Furtuna-n vuiet nu te miră”¹⁰³.

În cadrul părții din mijloc a poemului, rugăciunea apare rostită de un artist, care se înfățișează în chipul pictorului, sculptorului, maestrului constructor sau a poetului.¹⁰⁴

Dacă Botezul „acordă” ștergerea păcatului strămoșesc și este unic, irepetabil pentru creștinii care își petrec viața în ortodoxie, Sf. Spovedanie este considerată al doilea Botez, prin care Hristos-Dumnezeu iartă păcatele oamenilor. Alături de Sf. Împărtășanie (dacă există dezlegare pentru ea, în funcție de păcatele săvârșite și de canonul primit), credinciosul reușește să se purifice pe interior și să înceapă și vindecarea exterioară. Această Taină a Bisericii este de două tipuri - generală, respectiv cu numirea păcatelor săvârșite de la ultima Sf. Spovedanie făcută. Alături de rugăciune, creștinul ajunge pe culmile desăvârșirii încă din această viață:

O, mâinile-mi în implorare/ spre tine cum le-am înălțat,/ să aflu ochii iar cu care/ să te privesc apoi curat.¹⁰⁵

Asemănarea dintre Întruparea lui Iisus și asemuirea dragostei monahului față de Domnul Lui, așa cum Tatăl își iubește Fiul, este conturată de Rilke într-un chip poetic. Cu toate că cele două „tipologii” ale dragostei, mai sus amintite, nu pot fi asemuite, totuși călugărul încearcă să se inspire din dragostea celestă:

Tu, veșnicule, mi te-ai arătat./ Și te iubesc ca pe un fiu iubit/ ce, de copil, cândva m-a părăsit,/ căci pe un tron destinul l-a chemat,/ de unde țările sunt văi cu toate./ În urmă am rămas ca un moșneag/ ce fiul să-și priceapă nu mai poate/ și lucrurile noi le știe vag.¹⁰⁶

Eului autocreativ i se asociază ideea creatului care care pare că „depășește” Creatorul. Contextul este îmbrăcat în imaginea relației tată-fiu, aflată într-o inversare intenționată a imaginii tradiționale Dumnezeu Tatăl – Dumnezeu Fiul. Aici tatăl devine fiul, iar ego-ul rugăciunii transcede în tatăl.¹⁰⁷

¹⁰² Cf. Engel, Manfred (editor), *Rilke Handbuch. Leben-Werk-Wirkung*, loc. cit., pag. 223.

¹⁰³ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 112.

¹⁰⁴ Cf. Hamburger, Käte, *Rilke: eine Einführung*, Editura Ernst Klett, Stuttgart, 1976, pag. 52.

¹⁰⁵ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 113.

¹⁰⁶ Ibidem, pag. 117.

¹⁰⁷ Cf. Hamburger, Käte, *Rilke: eine Einführung*, loc. cit., pag. 54.

Fiul - Dumnezeu Fiul -, Care este născut de eul liric, reapare în următoarele versuri:¹⁰⁸

[...] și-n mine uneori te vreau la loc/ în bezna asta ce ți-a dat de hrană.¹⁰⁹

Metafora tată-fiu este pictată după modelul vieții familiale, unde fiul își poate depăși tatăl:¹¹⁰

Sunt tatăl; totuși, fiul e mai mare,/ e tot ce-a fost și tatăl, și cel care/ n-a fost acesta, crește-n fiu mai tare;/ el viitorul e și-i re-ntruparea,/ el este sânul, el e marea...¹¹¹

Încă de la depunerea voturilor monahale¹¹², călugărul trăiește numai în și pentru Dumnezeu, fără a se mai gândi la sine, la binele lui din punct de vedere pământesc, la neputințele proprii, trebuind să și le „taie”¹¹³: „Vreau dragoste să-ți dau. Întreagă ție...”¹¹⁴.

Asocieri neobișnuite urmăresc ideea tatălui întrupat, de această dată, într-un bătrân, reprezentând trecutul:¹¹⁵

Nu-i tatăl pentru noi ce-a fost, aproape?/ ani ce s-au dus, străini să se-
ngroape,/ gest învechit și demodat veșmânt/ păr stins și mâini ce veștede îi
sunt?¹¹⁶

De aceea, Dumnezeu, care reprezintă existența și voința, nu poate fi numit
Tată:¹¹⁷

Acesta-i tatăl pentru noi. Și eu, -/ tot tată eu să-ți spun? Mai bine/ m-aș
despărți de mii de ori de tine./ Ești fiul meu. Am să te recunosc mereu¹¹⁸

Imaginea fiului este corelată totuși, pe fundamentul tiparului familiei, cu
ideea moștenitorului:¹¹⁹

¹⁰⁸ Ibidem, pag. 55.

¹⁰⁹ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 117.

¹¹⁰ Cf. Hamburger, Käte, *Rilke: eine Einführung*, loc. cit., pag. 55.

¹¹¹ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 117.

¹¹² Trei la număr: sărăcia, ascultarea și fecioria de bună voie. Unii duhovnici actuali afirmă că, în contemporaneitate, Dumnezeu nu aruncă în calamități, în războaie, omenirea, datorită rugăciunilor călugărilor, pentru viața lor care se poate caracteriza printr-o singură vocabulă: jertă pentru Divinitate și pentru neputințele mirenilor din lume.

¹¹³ În lumea monahală, dar și în predicile sau sfaturile preoților de mir, se întâlnește adesea expresia „Taie-ți voia!”.

¹¹⁴ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 118.

¹¹⁵ Cf. Hamburger, Käte, *Rilke: eine Einführung*, loc. cit., pag. 55.

¹¹⁶ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 118.

¹¹⁷ Cf. Hamburger, Käte, *Rilke: eine Einführung*, loc. cit., pag. 55.

¹¹⁸ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 119.

Fiii sunt urmașii/ căci tații mor./ Fiii înfloresc ușor./ Tu ești urmașul.¹²⁰

Cel care transferă trecutul într-o nouă viață, Cel care aduce pe cel răposat în ciclul ființei, este moștenitorul. Dumnezeu - Fiul este iarăși prezentat cu epitetul a tot ceea ce există.¹²¹ Odată cu inversarea relației tată-fiu, viziunea devine liberă pentru imanența și versatilitatea lui Dumnezeu ca o condiție de reînnoire și de reîntoarcere a timpurilor¹²²:

Și moștenești tu verdele/ trecutelor grădini, albastrul blând/ al bolților surpate./Și roua zilelor nenumărate,/ și multele, prea multe veri cu sori,/ și primăveri cu plângeri și splendori¹²³

Cu toate acestea, fiul moștenește o lucrare umană cândva dăltuită¹²⁴; poemul continuă într-un limbaj entuziast care sărbătorește reînnoirea și reîncadrarea teluricului¹²⁵:

Veneția, Kazan și Roma vei avea,/ Florența, domul Pisei tot așa,/ și Troițka Lavra și o mănăstire/ (...) / și Moscova cu clopote-amintire¹²⁶

Astfel de metafore meticolos construite evidențiază substanța poetică și structura de bază a limbajului și a formei gândirii lui Rilke, precum și particularitățile modului său de a gândi, alături de propriile concepții.¹²⁷

Jertfa călugărilor pentru semeni îi va conduce către o stare atât de înaltă din punct de vedere duhovnicesc, încât relațiile celor dintâi cu natura, cu animalele, sunt asemănătoare cu raportul adamic față de animale, în starea necăzută¹²⁸. Exemple, în acest sens, sunt Sf. Gherasim, viețuitor pe meleagurile Iordanului, care s-a împrietenit cu un leu, cel mai mare sfânt rus - Sf. Serafim de Sarov, care a fost slujit de un urs ori unul dintre cei mai celebri duhovnici de pe tărâmul românesc - părintele Ilie Cleopa - care a viețuit în pustie șapte ani, iar animalele sălbatice nu l-au rănit:

Și toți mi-ar fi ciudat de apropiați,-/ de parcă-o rudă-aș fi pentru bărbați/ și un prieten bun pentru femei,/ și ar veni și câinii, chiar și ei.¹²⁹

¹¹⁹ Cf. Hamburger, Käte, *Rilke: eine Einführung*, loc. cit., pag. 55.

¹²⁰ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 120.

¹²¹ Cf. Hamburger, Käte, *Rilke: eine Einführung*, loc. cit., pag. 56.

¹²² Cf. Hähnel, Klaus-Dieter, *Rainer Maria Rilke. Werk – Literaturgeschichte – Kunstanschauung*, Editura Aufbau-Verlag Berlin und Weimer 1984, Leipzig, 1984, pag. 37.

¹²³ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 120.

¹²⁴ Cf. Hamburger, Käte, *Rilke: eine Einführung*, loc. cit., pag. 56.

¹²⁵ Cf. Hähnel, Klaus-Dieter, *Rainer Maria Rilke. Werk – Literaturgeschichte – Kunstanschauung*, loc. cit., pag. 37.

¹²⁶ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 120.

¹²⁷ Cf. Hamburger, Käte, *Rilke: eine Einführung*, loc. cit., pag. 56.

¹²⁸ Sfinții Părinți afirmă că, în rai, nu exista „neînțelegere” între animale, leul aflându-se alături de miel.

¹²⁹ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 136.

Motivul pelerinului devine dominant doar spre sfârșitul ciclului: patru dintre poezii se termină cu descrierea unei „dimineți de pelerinaj”. *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul* nu exprimă evlavia rusească tipică, cu toate că genul liric analizat „îndeamnă” la trezirea interesului pentru cărțile de rugăciune.¹³⁰

3.3. O realitate al monahismului: *Das Buch von der Armut und vom Tode/ Cartea despre sărăcie și moarte* (1903)

Ciclul se încheie prin preluarea a două experiențe deopotrivă umane și religioase, celebre - sărăcia și moartea. *Das dritte Buch/ Cartea a treia* diferă față de cele două, anterioare. Experiența de la Paris devenise importantă pentru Rilke – cu sensul experienței metropolei moderne, care poate fi percepută cu sensul motivelor marilor orașe și a morții.¹³¹ De atunci, orașul extins a devenit o metaforă a celei mai sărace și urâte forme de viață umană: locul abandonului, fără adâncime, pătruns de oroare și de frică. Încercarea de a confrunta, în mod direct, ego-ul cu Divinitatea, nu mai poate fi înfăptuită, iar Dumnezeu este păstrat doar în invocare.¹³²

Partea ultimă a poemului stabilește noi accente și confruntă experiența rusească cu cea pariziană. După cum apare desfășurarea motivelor și a imaginilor, a treia parte este compusă cu cea mai înaltă precizie, raportată la cele anterioare. Aici, critica timpului și utopia se întrepătrund într-o captivantă relație. Operarea cu conceptele „înăuntru(l)”, respectiv „în afară/a” surprinde lumea marilor orașe, unde devine nesemnificativă înstrăinarea de sine/cu sinele a oamenilor. Dezvoltarea lumii capitaliste, cu efectele sale dezumanizante pătrunde în toate zonele și cuprinde viața oamenilor.¹³³

Sărăcia este o splendoare aparte care radiază din interior. Într-o oarecare măsură, „maxima” se aplică artiștilor; transfigurarea mistico-romantică a nevoii sociale, sărind peste contradicțiile sociale și fugind înspre interior, conține o importantă valoare pentru relația dintre critica timpului și utopie.¹³⁴

Conducător ilustru în istoria universală, Alexandru Macedon a susținut că, după cucerirea unei părți semnificative a globului pământesc, va pleca, în pământul umed și rece, înfășurat de goliciune, așa cum s-a și născut din pânțele mamei sale¹³⁵. Moartea și sărăcia sunt o certitudine pentru monah, dar și o bucurie - o împlinire de a fi mai aproape de dumnezeire, fără a fi înfășat de grijile acestei lumi. Cu toate acestea, unii călugări se pot plânge de faptul că urcușul spre dobândirea păcii este mai dificil decât la alți monahi. Unele orașe s-au extins pe parcursul

¹³⁰ Cf. Hähnel, Klaus-Dieter, *Rainer Maria Rilke. Werk - Literaturgeschichte - Kunstanschauung*, loc. cit., pag. 37.

¹³¹ Cf. Engel, Manfred (editor), *Rilke Handbuch. Leben-Werk-Wirkung*, loc. cit., pag. 224.

¹³² Cf. Hamburger, Käte, *Rilke: eine Einführung*, Editura Ernst Klett, Stuttgart, 1976, pag. 57.

¹³³ Cf. Hähnel, Klaus-Dieter, *Rainer Maria Rilke. Werk - Literaturgeschichte - Kunstanschauung*, loc. cit., pag. 38, 41.

¹³⁴ Ibidem, pag. 40.

¹³⁵ „Și a treia dorință - mâinile lăsate să atârne pe lângă sicriu - e pentru a le arăta oamenilor că am venit cu mâinile goale în această lume și tot așa plec din ea.” *Dorințele lui Alexandru cel Mare*, <http://ziarullumina.ro/dorintele-lui-alexandru-cel-mare-78733.html> [07.01.2019].

postmodernității și au cuprins mănăstirile aflate, cândva, în afara cetății orășenești. Prin urmare, aspectul geografic al așezării monahale poate reprezenta un dezavantaj pentru itinerarul launtric, sufletesc:

Sau asta-i spaima-n care sunt vârat? / adâncă spaimă-a marilor orașe/ în care m-ai băgat tu până-n gât?¹³⁶

Starea de permanentă păcătoșenie a majorității orășenilor, cu mintea pervertită, este subliniată: unii duhovnici ai contemporaneității susțin că omul, cu cât cunoaște mai mult, mai ales din tainele acestei lumi, cu atât este mai departe de Dumnezeu. Totodată, credința oamenilor care sunt percepuți de colegi, de vecini, ca fiind mai „simpli de minte” poate fi mai puternică chiar și decât a unui vestit călugăr, care este „făcător de minuni” încă din timpul vieții¹³⁷. Majoritatea orășenilor nu apreciază timpul ca fiind un dar primit de la Divinitate și îl risipesc pe grijile și pe fricile mărunte; mai mult decât atât, în contemporaneitate, oamenii se plâng de lipsa timpului pentru a putea să săvârșească tot ceea ce și-au propus, pentru a putea bifa zilnic checklist-ul personal:

Căci, Doamne, marile orașe sunt/ pierdute și în destrămare;/ și ca de flăcări fuge cel mai mare,-/ și să le-aline nu e alinare, și curge timpul lor mărunț.¹³⁸

Încă de la începutul modernității, se remarcă viața de zi cu zi „închisă” a locuitorilor din orașe, care stau oarecum izolați în casele lor, fie că sunt singuri sau doar cu familiile, ei nesocializând. De asemenea, se remarcă fenomenul ca tinerii căsătoriți să nu își mai dorească să locuiască cu părinții lor, chiar și dacă ar avea această posibilitate, pentru a putea fi „liberi” de „subjugarea”, de multe ori aparentă, a celor mai în vârstă; în realitate, poate chiar și fără a sesiza, tinerii nu își mai doresc să împlinească a cincea poruncă a Decalogului privitoare la cinstirea părinților¹³⁹. Nașterea și moartea nu mai sunt justificate pentru orășeni, fenomenele devenind desfigurate, denaturate, stricate. Rilke încearcă experimentarea poetică a morții, percepută aici nu asemenea unei aboliri și anihilări a vieții sau ca accedere în veșnicie, ci ca imanență a vieții¹⁴⁰:

Acolo cresc copiii la geamuri, iară/ și iară-n umbrele mereu pustii,/ și ei nu știu că flori îi cheamă-afară/ spre-o zi cu zări, și vânt, și bucurii,-/ și ei sunt doar copii și-s triști copii.

¹³⁶ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 144.

¹³⁷ Sf. Pavel cel Simplu, supranumit și Cel Prost, care a fost inițial căsătorit și duhovnicul Său, Sf. Antonie cel Mare.

¹³⁸ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 145.

¹³⁹ „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, cum ți-a poruncit Domnul Dumnezeuul tău, ca să trăiești ani mulți și să-ți fie bine în pământul acela, pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-l dă ție.” Deuteronom 5, 16. „Cu fapta și cu cuvântul cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți vină binecuvântare de la ei.” Ecclesiasticul 3, 8. „Din toată inima cinstește pe tatăl tău și nu uita niciodată durerile mamei tale.” Ecclesiasticul 7, 28. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, loc. cit.

¹⁴⁰ Cf. Hamburger, Käte, *Rilke: eine Einführung*, loc. cit., pag. 60.

Și spre necunoscut cresc fete-n floare/ cu dorul calmei lor copilării,/ dar nu-i acolo ce-au dorit cu ardoare,/ și tremurând se-nchid iar, timpurii./ Și,-n dosnice odăi, dezamăgite/ sunt zilele maternității lor,/ nopți lungi cu scâncete nestăpânit,/ ani reci și stinși ce lupte nu mai vor./ Și-n beznă-i patul morții-n așteptare,/ și calme ele îl doresc, ușor,/ și mor îndelungat, ca-n lanțuri mor,/ și pleacă-apoi, cum pleacă-o cerșetoare.¹⁴¹

În România există, în spațiul sătean, expresia „țărăncuță cu bujori”, augmentând sănătatea pe care trebuie să o dețină tânăra fată, femeia sau mama; totodată, sătenii nu se plâng, de obicei, în contrast cu orașenii, cu privire la greutățile vieții, fiind obișnuiți cu acestea, dar având și credința că, în timpul existenței, absența ispitelor nu ar conchide decât o viață fără Dumnezeu, stăpânită de păcat¹⁴²:

Acolo oameni palizi totu-ndură,/ trăind, și mor uimiți de greaua lume.¹⁴³

Fiecare ființă umană vine „cu un rost” pe pământ, fiind creată din iubirea nemărginită a lui Dumnezeu, întrucât Tatăl Ceresc „iubire este”¹⁴⁴. Totodată, crucea fiecăruia se aseamănă cu crucea lui Hristos, fiind „chin”¹⁴⁵, dar și „rost”¹⁴⁶. Părintele Arsenie Boca afirma că doar „doi inși fug de cruce: [...] omul lumii acesteia și fiii diavolului”, prima referire fiind cu privire la „oamenii trupești”¹⁴⁷:

Dă, Doamne, fiecărui a sa moarte,/ dă-i moartea ce-i măsoară viața-n care/ iubire, chin și rost i-au fost să poarte.¹⁴⁸

Evocarea singurătății, care poate fi regăsită în atâtea texte de la începutul secolului al XX-lea, reușește, cu prisosință, în poemul lui Rilke. Ea conduce la o încercare de înțelegere a morții ca determinantă din care viața trebuie să devină structurată - și invers: dacă viața va învinge, moartea trebuie să crească din ea.¹⁴⁹

¹⁴¹ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 145.

¹⁴² În creștinism, s-a adresat, de nenumărate ori, întrebarea privitoare la suferința, de pe pământ, a credincioșilor trăitori, în timp ce oamenii care trăiesc în păcat nu au viața străpunsă de necazuri. Răspunsul este în strânsă legătură cu demonologia: cu cât o persoană se străduiește să ajungă mai aproape de Dumnezeu, cu atât îngerii căzuți vor încerca să o oprească prin diferite „piedici” pe drumul vieții. Cu toate acestea, rolul ispitelor, în principal, are menirea de a discerne dacă o persoană alege, în urma încercării, să se apropie de Domnul, curățindu-se de păcat sau să se îndepărteze.

¹⁴³ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 146.

¹⁴⁴ „Cel ce nu iubește n-a cunoscut pe Dumnezeu, pentru că Dumnezeu este iubire.” I Ioan 4, 8. „Și noi am cunoscut și am crezut iubirea, pe care Dumnezeu o are către noi. Dumnezeu este iubire și cel ce rămâne în iubire rămâne în Dumnezeu și Dumnezeu rămâne întru el.” I Ioan 4, 16. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, loc. cit.

¹⁴⁵ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 146.

¹⁴⁶ Ibidem, pag. 146.

¹⁴⁷ Cf. P.S. Daniil Stoenescu, *Ieromonah Arsenie Boca, Părintele Arsenie - Omul îmbrăcat în haină de in și îngerul cu cădelniță de aur*, Editura Charisma, Sinaia, 2009, ediția a II-a, disponibilă online la <https://www.fundatiaarsenieboca.ro/din-scrierile-parintelui/trupul-i-crucea> [25.01.2019].

¹⁴⁸ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 146.

¹⁴⁹ Cf. Engel, Manfred (editor), *Rilke Handbuch. Leben-Werk-Wirkung*, loc. cit., pag. 225.

Imaginea fructului este asociată cu moartea, pe care ființa vie o poartă în sine. Viața, care trebuie să dea naștere rodului ei, se confruntă cu figura purtătorului morții – astfel că, viața în sine nu poate fi numită viață fără moarte.¹⁵⁰

Căci coaja doar și frunza suntem noi./ Și marea moarte, ce-i în fiecare,/ e fruct, l'acare totu-n preajmă-i roi.¹⁵¹

Rilke asemuiește condiția monahală cu cea paradisiacă; raiul apare în scrierile mai multor Părinți ai domeniului unei grădini cu sufletele dreptilor metamorfozați în pomi, unde cei mai „neprihăniți”, mai frumoși sunt poziționați în față, pentru ca Domnul să se „desfete” de prezența lor, atunci când deschide poarta grădinii „dimineața”¹⁵²:

De ani și ani îți stăm toți în grădină/ și suntem pomi ce dulcea moarte poartă.¹⁵³

Moartea nu este opusul vieții; ea înseamnă viața dispărută - iar la această înțelegere a adormirii trupești poetul va rămâne.¹⁵⁴ Moartea trebuie să aducă, într-un fel, bucurie pentru cei dreپți, fiind o plecare spre ceea ce poartă denumirea de „acasă”, spre Edenul pierdut și regăsit prin Fiul Omului. În suficiente cazuri, Sfinții Părinți au constatat că starea fizică în care se află cel adormit în Domnul relevă starea sufletească în care se afla în momentul pășirii în marea călătorie; dacă fața era senină, însemna, foarte probabil, că a murit „împăcat cu Dumnezeu”, iar dacă a prezentat o figură speriată, înțeleștată, putea avea semnificația că sufletul, la ieșirea din trup, era înșfăcat de îngerii căzuți, în timp ce îngerul păzitor, primit la Botez, stă alături și plânge neputincios, fără a putea interveni, din pricina vieții stricate a celui răposat. Rainer Maria Rilke va face, din nou, aluzie la titlul poeziei:

Și spune-i să-și aștepte ora, blând,/ când își va naște propria sa moarte¹⁵⁵

Apariția motivelor biblice este, din nou, semnalată pe parcursul acestei a treia părți a lucrării poetice *Das Stunden-Buch/ Ceaslovul*: chivotul¹⁵⁶, un „element” vetero-testamentar indispensabil poporului iudeu, noua Lege¹⁵⁷ sau Sfântul Ioan Botezătorul, nume specifice Noului Testament. Se poate deduce faptul că Rilke și-ar fi dorit, în cazul de față, să sublinieze întregirea Sf. Scripturi prin alăturarea Vechiului și a Noului Testament. De asemenea, o aluzie la parabola

¹⁵⁰ Cf. Hamburger, Käte, *Rilke: eine Einführung*, loc. cit., pag. 62.

¹⁵¹ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 147.

¹⁵² Exprimare plastică pentru măsurarea perioadei din punct de vedere pământesc, întrucât, în Rai, timpul este transformat în veșnicie.

¹⁵³ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 148.

¹⁵⁴ Cf. Engel, Manfred (editor), *Rilke Handbuch. Leben-Werk-Wirkung*, loc. cit., pag. 225.

¹⁵⁵ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 149.

¹⁵⁶ Ibidem, pag. 150.

¹⁵⁷ Ibidem, pag. 150.

bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr¹⁵⁸, respectiv la pilda înstăritului catalogat de Mântuitorul „nebun”¹⁵⁹, ambele regăsite în Noul Testament:

Aceștia-au fost bogații ce-au constrâns/ viața să fie vastă, caldă, grea./ Dar zilele bogaților s-au stins,/ nici unul nu le mai cere ție,-/ re-ntoarce-i pe săraci în sărăcie!¹⁶⁰

Finalul celei de-a treia părți, respectiv a întregii lucrări, este o încununare a scrierii, fiind o interogație retorică, specifică lui Rainer Maria Rilke:

De ce-n amurguri, sus, nu le pătrunde -/ el, sărăciei marele lucefăr?¹⁶¹

Poemul se încheie într-un măreț *Memento Mori* care definește viața, pornind de la moarte. Concomitent, este un text de edificare modernă, întrucât nu mai rezumă problematica morții, care să fie aflată în tensiunea dintre imanență și transcendență, ci într-un mod de viață monofilosofic.¹⁶²

Bibliografie

- Belobratow, Alexander W. „*Gott (wohne) in der Achselhöhle...*”. *Zur Bedeutung von Rilkes Russlanderlebnis* în Norbert Fischer (editor), „*Gott*” in der Dichtung Rainer Maria Rilkes, Editura Meiner, Hamburg, 2014.
- *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
- *Carte de rugăciuni pentru tot creștinul*, tipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințiului Teoctist Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, Ediția a IV-a, Editura Arhiepiscopiei Craiovei, 1973.
- *Christos woskres! Christus ist auferstanden!*, <https://www.abendblatt.de/hamburg/von-mensch-zu-mensch/article107224818/Christos-woskres-Christus-ist-auferstanden.html> [28.03.2020].
- *Dorințele lui Alexandru cel Mare*, <http://ziarillumina.ro/dorintele-lui-alexandru-cel-mare-78733.html> [07.01.2019].
- *Efectele medicale ale rugăciunii*, <https://marturieathonita.ro/efectele-medicale-ale-rugaciunii/> [05.09.2018].
- Eminescu, Mihai, *Proza*, Editura Litera, București, disponibilă online la https://books.google.ro/books?id=io_aDwAAQBAJ&pg=PT79&lpg=PT79&dq=fidel+interpret+al+batranului+timp&source=bl&ots=1A_QZzii7q&sig=ACfU3U2-nmhP1EiYiTHUvguxDACVt0x25A&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwiB5qrK0J3tAhVwwosKHcJWBxQQ6AEwCHOECAUQAg#v=onepage&q=fidel%20interpret%20al%20batranului%20timp&f=false [07.01.2019].

¹⁵⁸ Cf. Luca 16, 20-25. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, loc. cit.

¹⁵⁹ Cf. Luca 12, 16-21. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, loc. cit.

¹⁶⁰ Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, loc. cit., pag. 153.

¹⁶¹ Ibidem, pag. 163.

¹⁶² Cf. Engel, Manfred (editor), *Rilke Handbuch. Leben-Werk-Wirkung*, loc. cit., pag. 225.

- Engel, Manfred (editor), *Rilke Handbuch. Leben-Werk-Wirkung*, Editura J. B. Metzler Stuttgart, Weimar, 2004.
- Hähnel, Klaus-Dieter, *Rainer Maria Rilke. Werk - Literaturgeschichte - Kunstanschauung*, Editura Aufbau-Verlag Berlin und Weimer 1984, Leipzig, 1984.
- Hamburger, Käte, *Rilke: eine Einführung*, Editura Ernst Klett, Stuttgart, 1976.
- *Ilma Rakusa*, <https://www.droschl.com/autor/ilma-rakusa/> [04.01.2019].
- *Konstantin Asadowski*, <http://humboldt-kolleg.com/speakers/speakersinfo/119> [04.01.2019].
- Lou, Andreas-Salomé, *Rainer Maria Rilke*, Editura Severus, Hamburg, 2010, disponibilă online la https://books.google.ro/books?id=dhmTgViVWh4C&pg=PA15&lpg=PA15&dq=Mir+war+ein+einziges+Mal+Ostern&source=bl&ots=mUjgJuH6tz&sig=ACfU3U0dGoEm_XEFrQujq2oq_vSxaeVwQ&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwjK5t6swfznAhXRyKQKHxchAdAQ6AEwA3oECAgQAQ#v=onepage&q=Mir%20war%20ein%20einziges%20Mal%20Ostern&f=false [02.03.2020].
- Nalewski, Horst, *Rainer Maria Rilke*, Editura Veb Bibliographisches Institut, Leipzig, 1981.
- *Nu poate iubi un sfânt pe Dumnezeu, cât iubește Dumnezeu pe cel mai mare păcătos*, <https://doxologia.ro/cuvinte-duhovnicesti/dragostea-lui-dumnezeu-pentru-cel-mai-mare-pacatos> [07.01.2018].
- P.S. Daniil Stoenescu, *Ieromonah Arsenie Boca, Părintele Arsenie - Omul îmbrăcat în haină de in și îngerul cu cădelniță de aur*, Editura Charisma, Sinaia, 2009, ediția a II-a, disponibilă online la <https://www.fundatiaarsenieboca.ro/din-scrierile-parintelui/trupul-i-crucea> [25.01.2019].
- *Patericul (egiptean)*, tipărit de Episcopia Ortodoxă Română a Alba-Iuliei cu binecuvântarea Prea Sfințitului Episcop Andrei, Alba-Iulia, 1990, disponibil online la https://sfantulioancelnou.ro/carti/Patericul_egiptean/Patericul_egiptean.htm [07.01.2019].
- *Părintele Cleopa - Răbdare, Răbdare, Răbdare*, bază de date video disponibilă online la <https://www.youtube.com/watch?v=QurUpAHkpiU> [07.01.2019].
- Rilke, Rainer Maria, *Da neigt sich die Stunde und rührt mich...*, disponibil online la https://www.lieder.net/lieder/get_text.html?TextId=13608 [02.03.2020].
- Rilke, Rainer Maria, *Opera poetică*, Editura Paralela 45, Pitești, 2011, traducere din limba germană de Mihail Nemeș.
- Schmidt, Thomas, *Bilder von Rilke und Russland*, în Thomas Schmidt (editor), *Rilke und Russland*, Marbacher katalog 69, Editura Deutsche Schillergesellschaft, Marbach am Neckar.
- *Sfantul Serafim de Sarov: Dobandeste pacea si mii de oameni din jurul tau se vor mantui! Dar care este si cum dobandim pacea adevarata?*, <http://www.cuvantul-ortodox.ro/sfantul-serafim-de-sarov-dobandeste-pacea-si-mii-de-oameni-din-jurul-tau-se-vor-mantui-dar-care-este-si-cum-dobandim-pacea-adevarata/> [07.01.2019].
- *Treptele monahismului*, <http://ziarullumina.ro/treptele-monahismului-70752.html> [07.01.2019].